

Mevduat sigortası ve asimetric enformasyon

Mehmet Mete KARADAĞ¹

Özet:

Bu makalede mevduat sigorta sistemi hakkında bilgi verilerek sistemle ilgili asimetric enformasyon problemlerinden ters seçim ve ahlaki riziko problemleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: mevduat sigortası, asimetric enformasyon, ters seçim, ahlaki riziko

Deposit insurance and asymmetric information

Abstract: This article, aims to provide general information about deposit insurance system. Following this introduction, asymmetric information problems of adverse selection and moral hazard related with deposit insurance system will be discussed.

Keywords: deposit insurance, asymmetric information, adverse selection, moral hazard

1.Mevduat Sigortası, Türleri

Bankacılık sektöründe yaşanan olumsuzluklar finansal sistemde ve reel ekonomide geniş çaplı sorunlara yol açabilmektedir. Mevduat sigorta sistemi bu tür sorunların önlenmesi için oluşturulmuş düzenlemelerden biridir. Mevduat sigortası; merkez bankasının son başvuru mercii fonksiyonunu, basiretli düzenleme ve denetimi de içeren finansal güvenlik ağının önemli bir unsurunu oluşturmaktadır.

Güvenlik ağı ile bankaların son derece önem taşıyan finansal aracılık fonksiyonunu ve onların ulusal ödeme sistemindeki rollerini korumak suretiyle finansal sistemin istikrarını sürdürme amaçlanmaktadır (Helfer, 1999).

Bankalar benzersiz biçimde banka hücumlarına eğilimlidirler çünkü kısa vadeli borç alıp, uzun vadeli borç verirler. Bu da doğal olarak bankaların bilançolarını istikrarsız hale getiren vade uyumsuzluğuna neden olmaktadır. Eğer mevduat sahipleri toplu halde bankalara yönelirlerse ve bankanın kasasında olandan daha fazla nakit çekmeyi talep ederlerse banka, mevduat sahiplerinin bu taleplerini yerine getirebilmek için varlıklarını yeterince hızlı biçimde likide edemezse banka hücumu meydana gelebilir (McCoy, 1996).

Bankacılık sektöründe mevduat sahiplerinin mevduatlarını büyük miktarlarda çekmesi hem bankacılık sektörünü hem de genel olarak finansal sistemin işleyişini olumsuz yönde etkileyebilir. Bir ya da daha fazla sayıda bankanın sağlığı ile ilgili ortaya çıkacak söylentiler neticesinde bankalara hücum başlayabilmektedir. Böylesine panikler sorunlular yanında iyi durumdaki

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi ABMYO İşletme Yönetimi Programı, e-mail: metekaradag@aydin.edu.tr

bankaları da tehdit edebilmektedir. Mevduat sigortası bu tür banka hücumlarının önlenmesi ve finansal sistemin istikrarının sağlanmasına yöneliktir.

Mevduat sigortası bankacılık sistemlerinin istikrarını sağlamak ve mevduat sahiplerini banka iflaslarından kaynaklanan büyük kayıplardan korumak için ülkeler tarafından kullanımı giderek artan bir araç haline gelmiştir (Demirgüç-Kunt vd., 2005). Finansal sistemin etkin bir şekilde işleyebilmesi için sistemde güven unsuru gerekmektedir. Mevduat sigortası, mevduat sahiplerinin bankacılık sistemine olan güvenini sağlamak suretiyle daha fazla fonun sisteme aktarılmasına katkıda bulunmaktadır.

Mevduatların korunması amacı ile oluşturulan mevduat sigorta sistemini günümüzde pek çok ülke benimsemiştir. Standart bir mevduat sigorta uygulaması bulunmamaktadır. Farklı ülkelerde farklı sistemler karşımıza çıkmaktadır. Sigorta kapsamı, sisteme üyeliğın zorunlu ya da gönüllü olması, prim ödemeleri gibi konularda farklı uygulamalar mevcuttur.

Mevduat sigortası açık ya da gizli (örtülü) olabilmektedir. Gizli uygulamada sigorta sistemiyle ilgili bir yasal düzenleme ya da kurallar yoktur. Sistemde banka hücumu ya da iflaslar gibi sorunlar yaşanması durumunda devlet sisteme müdahale edebilmektedir. Açık mevduat sigortasında ise yasal düzenlemelerin varlığı söz konusudur.

Açık mevduat sigortası sistemleri hızla artmaktadır. Açık mevduat garantisi sunan ülkelerin sayısı 1987 yılında 202'den, 2003 sonunda 87'ye yükselmiştir. Açık ya da gizli mevduat sigortaları, ulusal güvenlik ağlarının son derece önemli unsurlarıdır (Demirgüç-Kunt vd., 2006). IADI'nın verilerine göre; 31 Ocak 2010 itibariyle 106 ülke açık mevduat sigortasına sahiptir. 19 ülke de açık mevduat sigorta sistemi uygulama üzerinde çalışmakta ya da bunu düşünmektedir (International Association of Deposit Insurers, 2011).

Mevduat sigorta sistemi kapsam dahilindeki mevduat miktarına göre tam kapsam ve sınırlı kapsam olarak ikiye ayrılabilir. Bazı durumlarda ise mevduatın bir kısmına güvence getirilmekte ancak gerekli görüldüğü takdirde güvence kapsamı genişletilebilmektedir.

Tam kapsam sık kullanılmayan bir uygulama olup, daha ziyade şiddetli krizler yaşanması durumunda başvurulmaktadır. Tam kapsam uygulamasının süresi uzun olmamalıdır; aksi halde piyasa disiplinine zarar vermektedir. Sınırlı kapsamda ise mevduatın belirli bir kısmına güvence getirilmektedir.

2.Asimetric Enformasyon: Ters Seçim ve Ahlaki Riziko

Finansal sistemin etkin bir biçimde çalışmasının önündeki önemli engellerden biri olan asimetric enformasyon, finansal bir sözleşmenin taraflarından birinin diğerinden daha az doğru enformasyona sahip olduğu bir durumu ifade etmekte ve başlıca iki soruna yol açmaktadır: ters seçim ve ahlaki riziko. Bunlardan ters seçim sözleşme öncesinde; ahlaki riziko ise sözleşme sonrasında ortaya çıkan bir asimetric enformasyon problemidir (Mishkin, 1997). Mevduat sigortası, bankacılık sisteminde ters seçim ve ahlaki riziko sorunlarına yol açabilmektedir.

Ters seçim, sigortanın sadece en kötü risklileri sisteme katılmaya teşvik ettiğinde gerçekleşmektedir (Calomiris, 1989). Bu kötü riskliler sigortanın imkanlarından en fazla yararlanmak isteyenlerdir.

Mevduat sigortası gibi bir güvenlik ağının varlığı durumunda mevduat sahipleri bankaları kontrol etmek, onları disipline etmek için yeterince teşvike sahip olmayacaklarından; riskten hoşlanan kişiler oldukça riskli aktivitelere girebileceklerini bilerek, bankacılık sektörüne girişi cazip bulacaklardır (Mishkin, 1997).

Ters seçim, mevduat sigorta sisteminde üyeliğin tamamen isteğe bağlı olduğu ve ödenecek primlerin riske göre ayarlanmadığı durumlarda olmaktadır. Bu durumda güçlü bankalar muhtemelen mevcut sigorta sisteminin dışında kalacaklardır ya da hali hazırda üye iseler, üyelikten çekileceklerdir. Güçlü bankalar çekildiğinde kalan üyelere yüklenen primler, başarısız bankaların mevduat sahiplerine yapılan ödemelerin maliyetini kapsamaları için arttırılmak zorunda kalacaktır. Artış, sıradaki güçlü bankaların da sadece en zayıf bankaların sistemde kalıncaya dek sistemden çekilmesine neden olabilir. Sadece en zayıf bankalar sistemde kalacaktır. Böyle bir sistemin yükümlülüklerini yerine getirmesi olasılığı yoktur. Kısacası, kötü bir biçimde dizayn edilmiş mevduat sigorta sistemi, bankacılık sisteminin mevcut durumunda bir bozulmaya neden olacaktır (Garcia, 1999).

Ahlaki riziko, finansal risk alıcıların bir yandan zarardan korunurken diğer yandan da yaptıkları riskli yatırımların getirisini elde edeceklerine inanmalarına yol açarak, riskli davranışı teşvik eden sigorta, devlet sübvansiyonu vb. her şeye ilişkin olarak ekonomistlerin kullandıkları bir terimdir (Helfer, 1999).

Nasıl dizayn edildiğine ve yönetildiğine bağlı olarak mevduat sigortası bankacılık istikrarını arttırabilir de azaltabilir de. Güvenilir bir mevduat sigortası mevduat sahiplerinin hücumlarını daha az olası hale getirerek finansal istikrarı arttırabilir; diğer yandan, eğer sigortalı kurumların sermaye durumları ve risk yapıları dikkatli bir biçimde denetlenmezse, sigortalayan uzun vadede bankaların istikrarına zarar veren kayıplara maruz kalmaya eğilimli olacaktır. Ekonomistler sigortadan kaynaklanan risk almayı ahlaki riziko olarak adlandırmaktadırlar. Ahlaki riziko gerçekleşir çünkü risk alanları davranışlarının olumsuz sonuçlarından korumak, onların risk alma isteklerini arttırmaktadır (Demirgüç-Kunt vd., 2006). Mevduat sigortası koruması özellikle de koruma kapsamı sınırsız ise ahlaki riziko sorunlarına yol açabilmektedir.

Mevduat sigortası ile ilgili olarak ahlaki riziko kendini iki şekilde göstermektedir: ilki, açık mevduat sigortasının sigortalı bankaların ilave risk almalarını teşvik etmesi, ikincisi ise mevduat sigortasının mevduat sahiplerinin ve hissedarların bankaları izleme teşviklerini azaltmasıdır (McCoy, 1996).

Mevduat sigorta sistemi tarafları aşırı risk almaya yöneltebilmektedir. Mevduat sigortasının varlığı durumunda bankalar aşırı riskler alabilirler ve mevduat sahipleri de mevduatlarını yatırdıkları bankaların riskliliklerini araştırma gereği duymazlar; çünkü sistemde bir sorun ortaya çıktığında kurtarılacaklarına inanırlar. Mevduatları kapsam dahilinde garanti altında olacağından mevduat sahipleri bankaları izlemek için yeterli teşvike sahip olmayacaklardır. Mevduat sigortasının yokluğunda mevduatlarını riskli bankalardan çekecek olan mevduat sahipleri, sigortanın varlığında ise benzeri bir davranışı göstermeye daha az eğilimli olacaklardır.

3.Sonuç ve öneriler

İyi bir şekilde dizayn edilen ve yönetilen bir mevduat sigorta sistemi, sağlam bir finansal sistemin oluşturulmasına katkıda bulunur. Mevduat sigortası banka paniklerinin önüne geçebilir, sistemde güvenin yerleşmesini sağlayabilir; ancak diğer yandan asimetrik enformasyon problemlerinin oluşmasına da zemin hazırlayabilir.

Esasen finansal sistemin istikrarı ve korunması için getirilen mevduat sigortası, ahlaki riziko yaratarak bankaların aşırı risk almalarını teşvik edebilmektedir.

Mevduat sigortasına ilişkin yasal düzenlemeler açık ve net olmalı, kurallar kesin bir biçimde belirlenmiş olmalıdır. Normal dönemlerde sınırlı sistem, istikrarsızlıkların yoğun olarak yaşandığı dönemlerde ise tam koruma uygulaması getirilebilir ancak tehlike geçtikten sonra tam kapsam uygulamasına son verilmelidir; aksi takdirde asimetrik enformasyon problemleri artabilir.

Riske dayalı prim uygulaması, bankacılık sektörünün sıkı bir biçimde düzenlenmesi, etkin bir denetim ve gözetim mekanizmasının oluşturulması, mevduat sigortasından kaynaklanan ahlaki rizikoyu azaltabilir.

Mevduat sigorta sistemine üyeliğin isteğe bağlı olması durumunda yüksek riskli bankalar sisteme katılmayı tercih ederken, düşük riskli bankalar katılmamayı tercih edebileceklerinden, ters seçim sorunlarını önleyebilmek için mevduat kabul eden kuruluşların tümünün mevduat sigorta sistemine üye olmasının zorunlu kılınması yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

Calomiris, C. W. (1989), “Deposit Insurance: lessons from record, Federal Reserve Bank of Chicago, Economic Perspectives, Vol. 13, No.3.

Demirgüç-Kunt, A., Kane, E. J. ve Leaven, L. (2006) “Deposit Insurance Design and Implementation: Policy Lessons from Research and Practice”, World Bank Policy Research Working Paper No. 3969.

Demirgüç-Kunt, A., Karacaovali, B. ve Leaven, L. (2005) “Deposit Insurance Around the World: A Comprehensive Database”, World Bank Policy Research Working Paper, No. 3628.

Garcia, G. G. H. (1999), “Deposit Insurance: A Survey of Actual and Best Practices”, IMF Working Paper 99/54.

Helfer, R. T. (1999) “What Deposit Insurance Can and Cannot Do”, IMF Finance & Development, Vol. 3336, No.1, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1999/03/pdf/tigert.pdf>.

International Association of Deposit Insurers, <http://www.iadi.org/di.aspx>, (20.03.2011)

McCoy, P. A. (1996) “The Moral Hazard Implications of Deposit Insurance: theory and Evidence”, Seminar on current developments in monetary and financial law, Washington D.C., <http://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2006/mfl/pam.pdf>.

Mishkin, F. S. (1997), “Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective”, NBER Working Paper, No. 5600.